

Милена БУРИЋ*

АОРИСТ У НАРОДНИМ ЕПСКИМ ДЕСЕТЕРАЧКИМ ПЈЕСМАМА

Апстракт: Рад је посвећен анализи синтаксичко-семантичких и стилистичких особености аориста у народној епској десетерачкој поезији, на примјерима пјесама које су саопштили народни пјесници-пјевачи Старац Милија и Тешан Подруговић, а које припадају II, III и IV књизи Вукове знамените антологије.

Кључне ријечи: аорист, индикативни, релативни, модални, гномски, стилски обиљежен, епске десетерачке народне пјесме

1. Синтаксичко-семантичке и стилистичке одлике аориста у народним пјесмама проучавали смо на примјерима ексцерпираним из епских десетерачких пјесама које су Вуку Караџићу саопштили народни пјевачи — Старац Милија и Тешан Подруговић.¹ Први потиче из Колашина, а други из села Казанци на данашњој црногорско-херцеговачкој граници.² Дакле, оба пјесника-пјевача по свом

* Мр Милена Бурић, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет, Никшић

¹ О биографијама Вукових пјевача в. Караџић 1958: IX–XI, XIII–XV. Упор. и: Неђић 1981: 9–21, 47–51; Меденица 1975: 46–50.

² За пјесме Старца Милије употребљавамо сљедеће скраћенице: М 1 — *Сесира Леке кайејана*, М 2 — *Бановић Стирахња*, М 3 — *Женидба Максима Црнојевића*, М 4 — *Гавран харамбаша и Лимо*. Скраћенице за пјесме Тешана Подруговића: Т 1 — *Наход Симеун*, Т 2 — *Женидба Душанова*, Т 3 — *Марко Краљевић и Љујица Бојдан*, Т 4 — *Марко Краљевић и Вуча џенерал*, Т 5 — *Цар Лазар и царица Милица*, Т 6 — *Женидба Марка Краљевића*, Т 7 — *Марко Краљевић познаје очину сабљу*, Т 8 — *Марко Краљевић и кћи краља Арајскоја*, Т 9 — *Марко Краљевић и Арајин*, Т 10 — *Марко Краљевић и Муса кесеџија*, Т 11 — *Марко Краљевић и Ђемо Брђанин*, Т 12 — *Женидба Ђурђа Смедеревца*, Т 13 — *Женидба Појовића Стојана*, Т 14 — *Женид-*

мјесту рођења припадају источнохерцеговачком дијалекту, односно његовој периферији, стога смо особине језика њихових саопштења поредили са стањем у говору околине Колашина и источне Херцеговине, односно са стањем у говорима источнохерцеговачких црта.³

2. За аорист се може рећи да је веома заступљен у одабраним епским народним пјесмама,⁴ али ова констатација важи само за аорист свршених глагола јер је исти облик од несвршених глагола неупоредиво слабије заступљен.

2.1. Подсјећамо да Стевановић на једном мјесту тврди да је аорист несвршених глагола риједак у савременом језику, те да га има „знатно више” у „народним умотворинама, нарочито у песмама, где су употребу његову често налагале метричке потребе.”⁵ На основу броја забиљежених примјера аориста имперфективних глагола у поетском материјалу који смо испитивали не бисмо могли рећи да га има, као што наш познати лингвиста каже — „знатно више”, односно, претјерали бисмо када бисмо извели такав закључак. Али морамо се сложити с другом констатацијом истог аутора, тј. да су ови примјери доказ „*нешто чешће* (подв. М. Б.) употребе аориста имперфективних глагола у ранијим вековима, када су те умотворине настајале, па и када су бележене и први пут објављиване”.⁶ Ври-

да Тодора Јакишића, Т15 — Новак и Радивоје Ђродају Грујицу, Т16 — Женидба Ива Голошћрда, Т17 — Хајка Ајлаића и Јован Бећар, Т18 — Женидба Сшојана Јанковића, Т19 — Женидба Ивана Ришњанина, Т20 — Сењанин Тадија, Т21 — Ришњанин хаџија и Лимун Ђривац, Т22 — Пој Црногорац и Вук Којривица. Као извор су нам послужиле друга, трећа и четврта књига оригиналног издања „Српских народних пјесамa” (у дигиталној форми), посљедњег објављеног за живота Вука Стефановића Караџића: „Српске народне пјесме”, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије. У Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1845; „Српске народне пјесме”, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига трећа, у којој су пјесме јуначке средњијех времена. У Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1846; „Српске народне пјесме”, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига четврта, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу. У Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1862 (в. <http://serbia-forum.mi.sanu.ac.rs>, Дигитална Народна библиотека Србије>Стара и ретка књига).

³ Служили смо се сљедећим дијалекатским студијама: Пижурица 1981, Пецо 1964, Вуковић 1938–1939, Станић 1977.

⁴ Упор.: „У народним пјесмама (које не приказују вјерно обични говор) веома су обични аорист и имперфект...” (Маретић 1963: 616).

⁵ Стевановић 1974: 633.

⁶ *Истио*, 642.

једно је и Стевановићево запажање да се овај облик није изгубио на територијама народних говора на којима су највећим дијелом настајале наше народне пјесме.⁷

2.2. Проучаваоци говора околине Колашина и источне Херцеговине, одакле потичу народни пјевачи чије пјесме настојимо испитати, нијесу се посебно бавили аористом несвршених глагола, већ у њиховим монографијама само наилазимо на понеки примјер без објашњења. Тако се аутор студије о колашинском говору, Мато Пижурџица, посвећује више морфолошким него синтаксичким особинама аориста, а писац дијалекатске студије „Говор источне Херцеговине”, Асим Пецо, највише се бави разграничењем и дефинисањем индикативног и релативног значења аориста.⁸ Но, за говоре који су такође источнохерцеговачког типа, зна се да је имперфективни аорист у употреби. Тако у сусједном, ускочком говору, како каже Милија Станић, „није редак ... углавном у оним значењима и функцијама у којима се употребљава и у књижевном језику”.⁹ Слично важи и за пивско-дробњачке говоре, у којима је, према тврдњи Јована Вуковића, „обичан... аорист и од перфективних и од имперфективних глагола”,¹⁰ с тим што за илустрацију употребе перфективних глагола поменути проучаваоци наводе много више примјера.¹¹

2.3. Када је ријеч о старијим писцима, као и онима који су стварали по угледу на народну књижевност, може се рећи да је код већине присутнији аорист перфективних од аориста имперфективних глагола. Такав је случај са језиком Петра I Петровића и Стефана Митрова Љубише,¹² а слично важи и за језик Марка Миљанова у којем је аорист свршених глагола „свакако чешћи, мада није риједак ни аорист имперфективних глагола”.¹³ У језику Николе I Петровића, пак, солидно је посвједочен и релативни аорист имперфективних глагола.¹⁴

2.4. Аористом несвршених глагола у народним епским десетерачким пјесмама, као и у савременом језику ако се када употријеби,

⁷ *Истио*, 634.

⁸ В. Пижурџица 1981: 168–169, 214; Пецо 1964: 154–155, 173–176.

⁹ Станић 1977: 110.

¹⁰ Вуковић 1938–1939: 89.

¹¹ В. Станић 1977: 107–110. и Вуковић 1938–1939: 89–91.

¹² В. Остојић 1976: 239–240. и Тепавчевић 2010: 481–484.

¹³ Глушица 1997: 280.

¹⁴ В. Ненезић 2010: 351.

означава се радња која се вршила у одређеној прошлости, тј. радња која се „вршила за једно одређено време у прошлости”.¹⁵ Аористом свршених глагола означава се радња која се извршила непосредно прије тренутка говорења, или како Стевановић каже „у времену говорења”.¹⁶ Ово се, наравно, односи на идикативни аорист. Релативним аористом пак означавају се радње које су се вршиле и, много чешће, извршиле у одређено вријеме у прошлости, дакле ван времена говорења. То је тзв. приповједачки аорист.

2.5. У релативној употреби синтаксички синоним аориста могао би бити перфекат, али пошто се перфектом означавају радње из прошлости које нијесу одређене, а аористом радње везане за одређену прошлост, ради се о непотпуној синонимији. У том смислу приповједачки презент је његов синтаксичко-семантички, али не и стилистички синоним, јер је аорист, без обзира на вид и на синтаксичко значење, стилски посебно обиљежен. Наиме, њиме се износе доживљене радње, стварне или имагинарне,¹⁷ затим приповиједање помоћу овог глаголског облика „неупоредиво је експресивније”,¹⁸ а некада версификација захтијева његову, а искључује употребу било ког његовог синтаксичког опозита.¹⁹

3. Послије ових општих напомена враћамо се анализи конкретних примјера ексцерпираних из одабраног корпуса у којем је аорист несвршених глагола присутан, али није чест:

Ти ме баци на дно од тамнице, / Те *робовах* и тамницу *шриљех* / И зачамах за девет година, / Девет прође, а стиже десета (М 2, 380–383); *Пише* вино па и зачамаше / Од неђеље опет до неђеље (М 1, 275–276); Но *сиђеше* три четири дана (М 4, 77); *Носише се* љетни дан до подне (М 2, 677); Поглавице, Леко капетане! / Ми *сиђесмо* и ми *иисмо* вино, / О свачему, Леко, *десједесмо* (М 1, 287–289); Ал’ се шуре тебе насмијаше, / У јеглени ружно *јоворише*? / Ал’ шурњаје тебе не *дворише*? (М 2, 169–171); И гори се од нас иженише, / Иженише и пород *имаше*, / Ми остасмо, брате, за укора (М 1, 122–124); Отидоше, дуго *јушјоваше*, / И на њино мјесто *долазише* (М 4,

¹⁵ Стевановић 1974: 636–642.

¹⁶ Стевановић 1974: 646.

¹⁷ Приповједачки аорист не губи својство доживљености ни онда када наратор реално није доживио оно што приповиједа, јер — причу је доживио у својој машти.

¹⁸ Стевановић 1974: 637.

¹⁹ *Истио*. Упор. и Маретић 1963: 616.

56–57); Обадвије сабље исјекоше, / До балчака сабље *доіонише* (М 2, 670–671); Брже слуге отвориш' капију, / Подалеко пољу *излазише*, / Поклонише с' до земљице црне, / Ал' војводе слуге не гледају, / У капију коње *уіонише* (М 1, 223–227);

Вино *йише* неђељицу дана (Т2, 24); *Носише се* љетни дан до подне (Т10, 223); Побјеже му Велимир дијете, / *Ђера* њега на Шарину Марко, / Достиже га у пољу широку (Т4, 167–169); *Кад се жени* Смедеревац Ђуро, / На далеко запреси ђевојку (Т12, 1–2); *Кад се жени* Ришњанин хаџија, / На далеко запреси ђевојку (Т21, 1–2); А војводе *дијелише* благо, / Па се рујна накитише вина (Т4, 298–299).

3.1. У пјевању Старца Милије глаголски облик који разматрамо потврђен је од сљедећих глагола: *робовати*, *йријети*, *йити*, *сједјети*, *носити*, *имати*, *йушовати*, *дворити*, *десједити*, *јоворити*, *долазити*, *доіонити*, *излазити*, *уіонити*, при чему је посљедњих пет глагола (дакле, нешто више од трећине укупног броја) употријеђљено из силабичких разлога, са супротним видским значењем. У осталим примјерима, пак, временском одредбом ограничено је вријеме трајања прошле радње о којој се приповиједа (в. 1, 2, 3, 4. и 8. примјер — *за девей іодина; од неђеље ойей до неђеље; йри четири дана; љейни дан до йодне; дуіо*) или се радња, када је индикативни аорист у питању, самом говорном ситуацијом веже за одређену прошлост (в. 5, 6. и 7. примјер), и у тим случајевима за аористом означену радњу може се рећи да се вршила *досад*, тј. могао би се употријебити овај прилог који је и иначе поуздано средство за препознавање индикативног аориста имперфективних глагола.²⁰

3.2. Поред поменутих глагола *йити* и *носити*, код Тешана смо у приповиједању забиљежили још и аорист имперфективних глагола *ђерати* и *женити*. И овдје је радња за одређену прошлост фиксирана детерминативним, типизираним темпоралним синтагмама *неђељицу дана* и *љейни дан до йодне*, односно реченицом *досише ја у йољу широку*, тј. тјерао га је док га није достигао (в. 1, 2. и 3. примјер из друге групе), или прилогом *кад*, као у познатим примјерима инкоативне реченице типичне за епску народну пјесму (4. и 5. примјер), док имперфективни аорист *дијелише*, у 6. примјеру, има значење перфективног глагола *йодјелише* који је метрички био непо-

²⁰ Упор. Станојчић — Поповић 2002: 391.

добан јер има слог више. Што се тиче облика *сјушиѿа*, *јушиѿа* и *јушиѿа* у примјерима:

Кад то виђе Копривица Вуче, / *Сјушиѿа* чедо на коло црквено (Т22, 142–143); Кад то виђе Љутица Богдане, / Он потеже тешку топузину, / *Пушиѿа* за мном уз кршно приморје, / Довати ме по свилену пасу (Т3, 28–31); Љуљну Марко тешком топузином, / Па је *јушиѿа* за њим преко поља, / Удари га сапом од топуза (Т4, 220–222)

– сматрамо да они и нијесу имперфективни, већ дијалекатски облици перфективног аориста *сјусѿи*, односно *јусѿи*.

4. Међу до сада наведеним примјерима нашао се понеки аорист глагола имперфективног вида у индикативу, а ево нешто више примјера индикативног овог облика али од глагола свршеног вида, од којих је, наравно, чешћи:

Сломила се земља у сватове, / *Осѿа* земља пуста на крајини (М 3, 435–436); Кад га виђе, рашта *ојовиђе*, / *Ојовиђе* јутрос на подранку, / Кад сватови мисле да полазе (М 3, 508–510); Зашто благо *гадосѿе* другоме? (М 3, 1010); Мислила сам, да љубим јунака / У кошуљи од самога злата, / А ви данас *гадосѿе* другоме (М 3, 1018–1019); Страхинь-бане, ти мој зете мили! / *Виђех* јутрос, да памети немаш (М 2, 241–242); А ти, бане, данас к мене *гође*, / Да ти узмеш твоје дуговање (М 2, 434–435); Ево *јрође* и девет година, / Нити има тебе, ни сватова (М 3, 206–207);

Надмудрисмо и *надјуначисмо*, / Пак нам оста цура на срамоту! (Т2, 535–536); Све катане тебе *изѿидоше*, / Велимиру јунак *свеза* руке, / *Савеза* му и ноге и руке (Т4, 182–184); За што *зјуди* мога побратима? (Т7, 70); Јаох мене до Бога милога, / Ће *јојудих* од себе бољега (Т10, 267–268); Боже мили, на свему ти вала! / Кад ја *виђех* савезана Марка (Т11, 150–151); Баш *се* мене *загријема* тешко (Т18, 247); *Ушече* ми Јанковић Стојане / *И одведе* Хајкуну ђевојку (Т18, 277–278); Што *се* пламен уз образ *зайали*? (Т19, 110).

Како примјери показују, индикативни аорист јавља се у епском дијалогу који има важан тематско-композициони задатак да живахном размјеном ријечи „документовано” поткријепи епско приповиједање, те да му подари увјерљивост. Слично индикативном презенту у појединим случајевима у народним пјесмама, и индикативни аорист доприноси грађењу утиска о истинитости онога што се пјева, односно приповиједа, јер се аористом означавају најчешће дожи-

вљене радње,²¹ и то оне које су се управо догодиле, односно радње које су се догодиле кад се о њима говори, заправо скоро да су се десиле сада, пред очима и ушима реципијента (слушаоца или читаоца). Та блискост аористом означене радње са садашњошћу утиче на његову перцепцију и имагинацију: он се снажно духовно уживљава у вербалне „сусрете” ликова, који се каткад претварају у прекоре и сукобе.²²

5. Не само да аорист даје живост разговору већ, релативно-временски употријеђен, и приповиједање чини живљим, динамичнијим.²³ На то у великој мјери утиче, према нашем мишљењу, акценат (који је махом кратак) и непостојање дужина на крајњим слоговима овог глаголског облика. Стога се аористом реченични ритам убрзава,²⁴ а с тим је у приповиједању често скопчано и хронолошко ређање догађаја, односно радњи означених овим глаголским обликом.²⁵ Поступак набрајања догађаја који су сукцесивни нарочито је стилски ефектан када се аорист јавља у предикату читавих низова реченица у подужим сегментима пјесме.²⁶

²¹ „Својство доживљености имају аористом исказане радње и у питањима, мада их говорно лице није могло доживети. Међутим, употребљавајући облик аориста у питањима говорно лице се уживљава у радње за које пита свога саговорника” (Пипер и др. 2005: 425).

²² Овај тип аориста Станић назива презентским, јер се њиме означава „да се сад, тј. у време говора, збива, одиграва оно о чему се говори.” Па и када радња припада непосредној прошлости, „та непосредна прошлост толико је у опсегу садашњости, та је радња још толико у свести и у оку — да тај аорист може значити и радњу у садашњости, ону која се врши у време говора о њој” (Станић 1977: 108–109).

²³ Упор.: „Дајући стилу очигледност и живост, овај глаголски облик своје право мјесто има у умјетничком књижевном стварању, па не чуди што је у језику старије црногорске књижевности веома заступљен” (Ненезић 2010: 350–351). Тако је аорист, посебно перфективних глагола, веома „жива категорија” у Љубишином приповиједању (Тепавчевић 2010: 481). Слично је и у језику М. Миљанова, који се такође ослања на народну приповједачку традицију (в. Глушица 1997: 280).

²⁴ „Аорист је стилски обележен својим карактеристикама динамичности и доживљености” (Пипер и др. 2005: 426). Упор. и: „Sukcesivnost aoristovih radnji oživljava prošlost i ubrzava ritam pripovijedanja” (Ђорац 1968: 46–47).

²⁵ Упор. Тепавчевић 2010: 481.

²⁶ Аорист се јавља у низовима реченица и у језику Петра I у којем, истина, нема много приповиједања те је и употреба овог облика прилично редукована, али „уколико се аорист употреби ... онда је скоро цио текст, или пак његов већи дио, са тим глаголским обликом” (Остојић 1976: 239).

5.1. Такве реченице у пјевању Старца Милије нижу се онда када треба приказати неко путовање, борбени окршај, или приликом описивања неке ситуације гдје, како ћемо видјети у примјерима, до изражаја долази смисао овог Вуковог пјевача за избор каквог реалистичког детаља којим се опјевани догађаји чине вјеродостојним:

Ударише пољем широкијем / Покрај Рашке, покрај воде ладне, / На бродове води *ударише*, / *Пријеђоше* воду Јошаницу, / Седамдесет и седам бродова, / *Файише се* села Колашина, / *Сиуишише се* равной Метохији, / На Сеновца села *ударише*, / На Сеновца и пак Ораховца, / Метохију равну *пријеђоше*, / *Файише се* поља Призренскога / Испод Шаре високе планине (М 1, 194–205); И тако се браћа *поодишоше*, / И *скидоше* перје са Максима, / Златно перје, чекркли челенку, / На Милоша Обренбеговића, / Те Максима јандал *оћушнуше*, / А Милоша зетом *учинише*. / У то доба мору *ударише*, / У сиње се море *навезоше*. / Бог им *даде* и од Бога срећа, / Из мора се здраво *извезоше* / А под Млетке града *ударише*, / Те млетачко поље *приишискоше*. / На граду се *оћвори* капија, / А навали и мушко и женско (М 3, 683–696); Оба двије сабље *исјекоше*, / До балчака сабље *доиошише*, / *Побацаше* њине одломчине, / Од хитријех коња *одскочише*, / За била се грла *довайише*, / Те се двије але понијеше / На Голечу на равной планини; / *Носише се* љетни дан до подне, / Док Турчина пјене *појануше*, / Бијеле се како горски снијег (М 2, 670–679); На затиљак очи *искочише*, / Мртав *јаде* под коња дората, / Милош *јаде*, а Максим *дојаде*, / Колико му крвце жедан бјеше, / Ману сабљом, *одсјече* му главу, / Пак је вранцу *даци* у зобницу, / А ђевојку *оће* у ђевера, / Пак *побјеже* на муштулук мајци (М 3, 1060–1067); *Пресјече* му златали челенку, / И *пресјече* бијела каука, / Мало *рани* главу на јунаку, / *Поли* крвца низ јуначко лице (М 2, 716–719); Тад' *с'* у тами мачи *повадеше*, / Те се њине мајке *ојадише*, / А сестрице у црно *завише*, / А љубовце *осћаш'* удовице, / А *оћрезну* крвца до кољена (М 3, 1080–1084); Кад *виђеше* старци и тежаци, / *Поћурише* рала и волове, / Све *се* на јад *сломи* у сватове / У широко поље под Жабљака; / А чобани стада *осћавише*, / Девет стада *осћиа* на једноме, / Све *се сломи* у широко поље / Господару јутрос на весеље. / Од Жабљака до воде Цетиње / Све широко поље *приишискоше* (М 3, 365–374); Кад то *зачу* дијете Максиме, / То Максиму врло за јад било, / Врана коња натраг *приповрну*, / *Ојаса* га троструком канцијом, / *Пуче* кожа коњу по сапима, / А *покаја* крвца по копити (М 3, 1037–1042).

Некада се глаголским обликом о ком је ријеч означавају и радње за које би се прије могло рећи да су симултане него сукцесивне,

као у четвртом и трећем примјеру од краја управо наведене скупине, јер у исто вријеме је јунаку *рањена* глава, *пресјечена* челенка и каук (в. 4. примјер од краја), односно истовремено се мајке *ојадеше*, сестре *завише* у црно и „љубовце” *осијаше* удовице (в. 3. примјер). Па и тада се аористом (који се јавља у свакој реченици) постиже жу-стар ритам у приповиједању, што у великој мјери утиче на читаочеву перцепцију опјеваних догађаја у том смислу што се, рецимо у случају мало прије поменутог трећег примјера од краја, и реченичним ритмом сугерише вртоглаво брза пропаст. И у осталим наведеним стиховима аористом се диктира одсјечан темпо, а већ поменути срећно изабрани реалистички детаљи у описима (в. посљедњи примјер: *йуче кожа — йокайа крвица*, такође и претпоследњи), као и избор семантички богатих, експресивних глаголских лексема (какве су, рецимо, *сломи*, *йрийискоше*, *ојадеше*) имају за посљедицу јачање нашег (тј. читаочевог, а у вријеме када се пјесма пјевала слушаочевог) утиска да је ријеч о стварним догађајима.

Овдје морамо напоменути да се у народним епским пјесмама не сријеће приповједачки императив, који је, као синонимски опозит аориста, врло ефектно стилско средство за приповиједање доживљених радњи, поготово у говору колашинске зоне, гдје „има упадљиво високу фреквенцију”.²⁷ Отуда су облици аориста веома бројни.

5.2. И други знаменити Вуков пјесник-пјевач обилато се служи приповједачким аористом, чешће у динамичким него у статичким мотивима, о чему свједоче примјери дугих низова реченица са аористом у свакој или готово свакој од њих:

Љуљну Марко тешком топузином, / Па је *йушиша* за њим преко поља, / *Угари* га сапом од топуза, / *Паге* Вуча у зелену траву, / Тад’ *дойаде* од Прилипа Марко, / *Свега* Вучи руке наопако, / *Савеза* му и ноге и руке, / *Објеси* га Шарцу о ункашу, / И *уваши* танку бедевију, / Па он *оде* сину Велимиру, / *Привеза* их једног за другога, / Па *йредаци* преко бедевије, / Бедевију *свега* за Шарина, / *Оде* право бијелу Прилипу; / Обојицу *даци* у тавницу (Т4, 220–234); Пак *йоћера* по пољу Латинче, / *Доћера* га до Леђанских врата, / Ал’ Леђанска врата затворена; / *Пусйи* копље Милош Војиновић, / Те *йрикова* бијело Латинче, / *Прикова* га за Леђанска врата, / Пак му русу *одсијече* главу, / Кулашу је *даци* у зобницу; / Па *уваши* његова

²⁷ Пижурица 1981: 214.

дората, / *Одведе* га цару честитоме (Т2, 440–449); А он *йрође* с оне друге стране, / *Заиџра се* преко поља равна, / И *йрескочи* три коња витеза / И на њима три пламена мача, / *Устџави се* на својем кулашу; / Па он *узе* три коња витеза, / *Одведе* их Српском цар-Сјепану (Т2, 490–496); *Оде* Милош низ поље широко, / Када *гође*, *ђе* стоје *ђевојке*, / *Здаџи* с главе Бугарску шубару, / *Скиде* с леђа Бугар-кабаницу / (*Засија се* скерлет и кадифа, / *Засјаше се* токе на прсима / И злаћене ковче на ногама: / *Сину* Милош у пољу зелену, / Као јарко иза горе сунце), / Пак је *йросџре* по зеленој трави, / *Просу* по њој бурме и прстење, / Ситан бисер и драго камење; / Тад' *извади* мача зеленога (Т2, 557–569); Па он *оде* својој танкој кули, / *Сједе* мало, те *се найи* вина, / Па *йриџаса* сабљу оковану, / И *йриџрну* *ђурак* од курјака, / А на главу капу од курјака, / *Привеза* је мрком *јеменијом*; / Па узимље копље убојито, / Па се спушта у подруме Шарцу, / Те *оџреми* Шарца од мејдана: / *Приџеже* му седморе колане, / *Заузда* га уздом позлаћеном; / Па *найочи* тулумину вина, / *Објеси* је о ункаш Шарину, / С десне стране тешку топузину, / Да не крива ни тамо ни амо; / Па *се* Шарцу на рамена *даџи*, / *Окрену* га од Прилипа града, / *Оде* право стојну Бијограду. / Кад је био покрај Бијограда, / *Уврайи се*, те *се найи* вина; / Па одатле *йоклоџи* Шарина, / За Дунавом скела *гоџоџи се...* (Т4, 73–94).

У пјесмама које је саопштио Тешан аористом се означавају радње које су у сукцесивном односу и којима се описује какав окршај, надметање, спремање јунака и коња за одлазак на бојно поље, док су описи путовања сведени најчешће на само једну реченицу са аористом глагола *оџиџи* (в. први и посљедњи примјер из управо наведене групе).

Али морамо се овдје осврнути и на један опис мушке љепоте, јер су овакве пјесничке слике веома ријетке у народном пјесништву. Наиме, у 4. примјеру нарација се на тренутак успорава да би се приказао спољашњи изглед Милоша Војиновића. Истина је да се у ту сврху пјевач послужио устаљеним поређењем са сунцем, али је представа свјетлости интензивирана избором глаголских лексема *засија*, *засјаше* и *сину*, које, употријебљене у аористу, потцртавају тренутно и изненадно дејство љепоте контрастиране управо одложеној и до тада исмијаваној црној шубари и кабаници.

За разлику од пјевача из Казанаца, Колашинац се не задржава код описа овакве врсте, о чему свједочи кратак али стилски ефектан приказ појављивања Бановић Страхиње, усудићемо се да кажемо — латентно поређеног са сунцем: Он је оздо, а сунашце озго,

/ Те *оїрија* све поље Косово, / И *обасја* сву цареву војску (М 2, 513–515). Примјећујемо да се и у овом случају аористом означавају тренутне и изненадне радње.

5.3. Иначе је аорист веома заступљен у пјевању Колашинца, а доминирају сљедећи глаголи: *чу, зачу, виђе, викну, рече, њроїовори*:

Кад то *чуше* кићени сватови, / Нема брата ни кићена свата, / Нема брата, томе да кметује (М 3, 642–644); Кад то *зачу* Црнојевић Иво, / Грохотом се, брате, осмјенуо (М 3, 664–665); Ја кад *зачу* војвода Милошу, / Те пригони од мегдана дора (М 3, 939–940); Кад *зачуше* кићени сватови, / Те сватови једну ријеч кажу (М 3, 970–971); Кад то *зачу* дијете Максиме, / То Максиму врло за јад било (М 3, 1037–1038); Ја кад *зачу* Росанда Ђевојка, / По длану се дланом ошинула, / *Звекну* чардак на четири стране, / Грдну Роса ријеч започела (М 1, 444–447);

Како *виђе*, *їозна* господара / И под њиме од мегдана ждрала, / Па *їоїрча* низ високу кулу, / Па *їоїрча*, а из грла *викну*, / *Викну* слуге, *надрекну* слушкиње (М 3, 73–77); Колико се јунак раздертио, / *Виђе* љуба, па се досјетила, / *Подви* скуте и *їодви* рукаве (М 3, 128–130); Кад *виђеше* старци и тежаци (М 3, 365); А *виђе* га Црнојевић Иво, / Па Ивану врло мучно било (М 3, 411–412); Кад га *виђе*, рашта *оїовиђе* (М 3, 508); А кад *виђе* војвода Милошу, / Те дората коња подиграва, / А *доїна* га близу до ђевера (М 3, 857–859); Ја кад *виђе* коња и јунака, / *Превари се*, занесе је памет, / Те *усїури* златали мараме, / А открива очи обадвије; / Но ко *виђе*, чини с' не видио, / *Виђе* свекар Црнојевић Иво, / *Виђе* свекар и за јад му било (М 3, 865–871); Ја кад *виђе* Црнојевић Иво, / Он преврће те лешеве мртве (М 3, 1099–1100); Кад то *виђе* Страхинићу бане, / *їрохесайи* и умом *їремисли* (М 2, 326–327); Кад га *виђе* Страхинићу бане, / Те му селама Турски називаше (М 2, 341–342); *Викну* бане из бијела грла (М 2, 724); *Викну* бане и опет *їривикну*, / *Скочи* хрче и одмах *доїрча*, / Те банову људу доватило (М 2, 727–729); *Викну* Лека из бијела грла, / *Викну* Лека и призивље слуге (М 1, 216–217); Но да видиш једне женске стране, / Како грдно *рече* господару: / „Господаре, да од Бога нађеш! (М 3, 156 — 158); *Проїовори* војвода Милошу (М 3, 650).

Аорист глагола *видјети* и *чути/зачути* уобичајен је, како издвојени стихови показују, у временским реченицама са прилогом *кад*, а исти временски облик глагола *їроїоворити* (*рећи*) присутан је као увод у управни говор, те и један и други тип реченице у којој је са-

мо преостали главни реченични члан, тј. субјекат варијантан, можемо сматрати једним у низу епских стереотипа, који се понављају како у једној пјесми — тако и на нивоу цијелог опуса овог Вуковог пјесника-пјевача.

5.4. И не само код њега већ и пјесме Тешана Подруговића обилују употребом ових и многих других облика аориста, који се такође реализује у типизираним реченицама, какве су и следеће:

Кад то *зачу* царева ђевојка, / Цвили јадна, како љута гуја (Т9, 84–85); Кад то *зачу* млада Црногорка, / *Баци* чашу из деснице руке (Т22, 41–42); Кад то *зачу* од Барата Мујо, / Онда Иву бјеше бесједио (Т16, 213–214); Кад то *зачу* Краљевићу Марко, / Он им онда другу проговара (Т3, 57–58); Кад то *зачу* Милош Војиновић, / Он *оџице* цару честитоме (Т2, 537–538); Кад то *виђе* Милош Војиновић, / *Узе* торбу на лијеву руку (Т2, 332–333); Кад то *виђе* Краљевићу Марко, / Он бесједи Рељи и Милошу (Т3, 44–45); Када *виђе*, што му књига каже, / Пламен му се уз образ *зайали* (Т19, 103–104); Када *виђе* чету из планине, / Они воде свезана јунака (Т18, 103–104); А кад *виђе*, да му не науди, / Онда *џуси* вјетра студеннога (Т2, 654–655); *Скочи* Симо на ноге лагане, / *Ојреми се*, па оде ђогину (Т1, 126–127); *Скочи* Милош на ноге лагане, / Па говори својим чобанима (Т2, 145–146); Кад то *зачу* царева ђевојка, / *Скочи* млада на ноге лагане (Т9, 143–144); Марко *скочи* на ноге лагане (Т6, 49); *Скочи* млада на ноге лагане (Т19, 46); *Скочи* Мићо на ноге лагане, / Па он *оде* у подруме доње, / Те *ојреми* помамна ђогата (Т19, 64–66); Веће *скочи* на ноге лагуне, / Па он *оде* овчар-чобанину (Т20, 20–21); Па он *скочи* на ноге лагуне, / А *докоја* пушку по средини (Т20, 43–44); *Скочи* Комнен на ноге лагуне (Т20, 91); Тад' Латинче на ноге *џоскочи*, / Пак *џосједе* помамна дората (Т2, 423–424); Кад то *зачу* Бајо и Лимуне, / Обојица на ноге *скочише* (Т21, 253–254); *Ражљуџи се* Милош Војиновић (Т2, 419); *Ражљуџи се* Краљевићу Марко (Т12, 246); *Пројовори* Краљевићу Марко (Т12, 179); *Пројовори* Краљевићу Марко (Т12, 260); *Пројовори* Сењанин Тадија (Т20, 32); Тада *рече* Тодоре везире (Т2, 25); Тада *рече* Мијалило краљу (Т2, 35); Тада *рече* Јанковић Стојане (Т18, 245); *Рече* ријеч Облацићу Раде (Т19, 151); Опет *викну* телал по сватов'ма (Т2, 464); *Викну* Милош из грла бијела (Т2, 658); Ал' *џовика* са града Латинче (Т2, 498); Ал' *џовика* са града Латинче (Т2, 516); *Повикаше* кићени чауши (Т2, 593).

Дакле, аналогно Старцу Милији и Тешан Подруговић у истим или сличним ситуацијама, тј. у већ поменутиим временским рече-

ницама и приликом увођења управног говора, употребљава аорист идентичних глагола или глаголских лексема сличне семантике (нпр. *зачу, виђе, викну, ѿовика, ѿроѿовори, рече*). Уз то су фреквентни и аористи *ражљуѿи се, оѿреми (се) и скочи/ѿоскочи*. Посљедњи облик потврђен је и у трећем лицу множине *скочише* и по правилу конститиуише устаљену епску перифразу *скочи/ѿоскочи/скочише на ноѿе лаѿане*, са значењем *уѿѿаде/уѿѿадоше*.

5.5. Задржаћемо се на тренутак код поменутог аориста 3. лица једнине — *виђе*, али сада нешто другачије употријебљеног. У већини случајева са повратном замјеницом-рјечцом *се*, овај глагол у аористу константа је високо фреквентне временско-узрочне реченице са прилогом *кад*, коју смо у више наврата забиљежили у пјесмама оба пјевача:

Кад се Марко *виђе* на невољи, / За невољу ријеч *ѿроѿовори* (М 1, 285–286); Кад се хајдук *виђе* на невољи, / Он *ѿоклече* на десно кољено (М 4, 311–312); А кад *виђе* јутрос на невољи / Ђе му нема главна пријатеља, / *Паде* на ум, па се досјетио (М 2, 292–294);

Кад *се*, мати, *виђех* на невољи, / *Скинух* капу, *меѿнух* на кољено (Т8, 51–52); Кад *се* царе *виђе* на невољи, / Даде њему цуру на срамоту (Т9, 75–76); Кад *се* Куна *виђе* на невољи, / Он *уѿѿаде* на ноге лагуне (Т20, 159 — 160); Кад *се* Вуче на невољи *виђе*, / Он *ѿоѿеже* мача зеленога (Т22, 165–166).

5.6. И код Старца Милије и код Тешана Подруговића чест је аорист глагола *ударѿи*:

Удари се јунак на јунака (М 2, 662); *Удари се* јунак на јунака, / *Удари се* памет на памецу, / Те му Лека чудно одговара (М 1, 295–297); *Ударише* пољем широкијем / Покрај Рашке, покрај воде ладне, / На бродове води *ударѿише*, / *Пријеђоше* воду Јошаницу, / Седамдесет и седам бродова, / *Файѿише се* села Колашина, / *Сѿуѿѿише се* равној Метохији, / На Сеновца села *ударѿише* (М 1, 194–201);

Да је коме стати, те виђети / Кад *удари* јунак на јунака: / Црни Арап на Краљевић Марка! (Т9, 378–380); *Ударише* покрај винограда (Т3, 6); *Ударише* испод танке куле, / Испод куле краља будимскога (Т13, 7–8); Кад то *зачу* Српски цар Стјепане, / *Удари се* руком по кољену (Т2, 87–88); Цар *с' удари* руком по кољену (Т2, 372); Цар *с' удари* руком по кољену (Т2, 533); Када Иван ситну књигу *ѿрими*, / И кад *виђе*, што му књига каже, / *Удари се* руком по кољену (Т14, 166–168).

Аорист поменутог глагола у 3. лицу јединине оба пјевача употребљавају са значењем *сударийи се*, *сукобийи се* у епској формули „удари (се) јунак на јунака”,²⁸ с тим што је само код Милије глагол у рефлексивној форми (упор. 1. и 2. примјер из прве групе са 1. примјером из друге групе), док смо код Тешана у том облику забиљежили аорист другог глагола али употријебљеног са сличним значењем у стиху: *Намјери се јунак на јунака*, / *Дели Муса на Краљића Марка* (Т10, 219–220). Оба пјевача, такође, употребљавају аорист глагола о ком говоримо али сада у 3. лицу множине (*удариише*) са значењем *зайуийи се*, односно „крнути, поћи, управити ход у неком правцу”²⁹ (в. 3. примјер прве и 2. и 3. примјер друге скупине). У основном значењу, пак, аорист повратног глагола *ударийи*, тј. „задати ударац себи”, Тешан редовно употребљава у типизираној реченици *удари се руком њо кољену* (в. 4, 5, 6. и 7. примјер), за разлику од Старца Милије који има истанчанији укус при избору клишетираног пјесничког материјала, нарочито оног који се користи с циљем приказивања спољашњих реакција које су резултат унутрашњих борби и душевних превирања ликова.

5.7. Само у пјесмама које је саопштио Милија — а надамо се да нијесмо направили пропуст — забиљежили смо глаголску метафору *џлану*,³⁰ и то најчешће у вези са фразеологизираним поређењем *као/како ојањ живи*, за шта ћемо навести примјере из три пјесме које су у другој Вуковој књизи народних пјесмама:

Плану бане, па му проговара (М 2, 174); *Плану бане*, *џреџаде се* љуто (М 2, 347); *Плану бане*, како огањ живи, / У иједу и тој муци љутој / Не *шће* викнут ни призвати слугу, / За сеиза ни хабера нема, / Но сам *оде* к ђогу у ахаре (М 2, 262–266); *Плану* Турчин како огањ живи, / *Плану* Турчин и оком погледну, / Па се Турчин гротом на-смијао (М 2, 546–548); Кад то зачу стари Југ Богдане, / *Плану* Јуже, како огањ живи (М 2, 238–239); А *виђе* га старац Југ Богдане, / *Виђе* зета јутру на уранку, / *Плану* Јуже, како огањ живи, / Страхинићу зету проговара (М 2, 160–163); *Плану* Јуже како огањ живи / *Викну* Јуже ђеце деветоро (М 2, 788–789); Кад то чуо Црнојевић Иво, / *Плану* Иво, како огањ живи (М 3, 501–502); Кад то *зачу* Цр-

²⁸ Упор.: РМС VI: s. v. *ударийи се*, стр. 425.

²⁹ РМС VI: s. v. *ударийи*, стр. 424.

³⁰ У РМС IV стоји да фигуративно употријебљен овај глагол значи „нагло доћи у раздражено стање, узбуђење, узбудити се” (в. н. д. стр. 453, s. v. *џлануийи*).

нојевић Иво, / *Плану Иво, како огањ живи* (М 3, 174–175); *Плану Марко, како огањ живи, / Па њоскочи на лагане ноге* (М 1, 497–498).

Иако је ријеч о стереотипу, ипак овакав поступак учесталог посезања за одређеном врстом епске формуле говори нам нешто више, односно, иде у прилог давно примијећеној чињеници да је Старац Милија више обраћао пажњу на приказивање унутрашњих, психолошких дешавања својих ликова него на опис њиховог физичког изгледа. С друге стране, аорист, као глаголски облик којим се означавају доживљене а и изненадне (или неочекиване) радње, захваљно је језичко средство за надареног пјесника-пјевача способног за *уживљавање* у оно што пјева. Стога можемо закључити да употреба епског фразеологизма о ком је ријеч (*џлану + судјекаџи + како/као огањ живи*) не представља „изанђали поступак”, већ је најчешће на мјесту, односно стање које се предикатом приписује субјектима — у потпуности одговара тренутном духовном расположењу ликова с обзиром на околности у којима су, што се види из контекста.

5.8. У интерпретацијама Старца Милије присутне су и друге епске формуле, о чему свједоче клишетиране реченице са аористом 3. лица множине, *уџиџаше*, као редовним конституентом:

Руке шире, у лица се љубе, / За лако се *уџиџаше* здравље (М 2, 765–766); Руке шире, у лица се љубе, / За лако се здравље *уџиџаше*, / За готову совру засједоше (М 4, 66–68); Руке шире у лица се љубе, / За лако се здравље *уџиџаше*, / А из крви мало изгазише (М 4, 371–373).

Тешан Подруговић у оваквим описима сусрета, типичним за народну епску десетерачку пјесму, употребљава презент глагола *џиџаџи*, нпр.: Руке шире, у лице се љубе, / За јуначко *џиџају се* здравље (Т6, 41–42); Руке шире, у лица се љубе, / За лијепо *џиџају се* здравље (Т22, 98–99).

5.9. Са становишта стилистике није без значаја чињеница да се аорист, поготово у пјевању Старца Милије, неријетко јавља у глаголској, најчешће леонинској рими у реченицама типске структуре које описују идентичне ситуације:

Ја кад тако свадбу *уредише*, / Земан *гође*, те ти дому *џође* (М 3, 19–20); Па *џосједе* ђога од мегдана, / Одмах *џође*, у тазбину *гође* (М 2, 27–28); То *изусџи*, лаку *џусџи* душу (М 3, 1148); Кад јој *рече*, ка’ да *џосијече*, / Те под собом коња уставила (М 3, 897–898); Ал’ не слу-

ша злосретна ђевојка, / Викну једном, па га не *довикну*, / Другом *викну*, доке га *довикну* (М 3, 996–998); Отале ми Ива *исїраїише* / И на море воду *наїурише*, / Из ђемија њега *исїурише* / *Оге* Иван здраво и весело (М 3, 57–60);

То *изусїи*, а душу *исїусїи* (Т21, 333).

5.10. Други Вуков пјевач, Тешан Подруговић, радо се опредјељује за стереотипне финалне стихове пјесама, који, у једном броју случајева, садрже аорист истих глаголских лексема (*оге*, *осїа*, *їо-крсїи*, *вјенча*). У описима путовања пак овај пјевач неријетко употребљава глаголски дијалектизам *їрими*/*їримише*, док у описима окршаја, који каткад представљају дио обавезног епског понављања, у пјесми „Поп Црногорац и Вук Копривица” доминира аорист глагола *їући* и *їоїодийи*:

Оге Марко уз кршно приморје, / *Осїа* Богдан украј винограда (Т3, 117–118); *Оге* Марко бијелу Прилипу, / *Осїа* Муса уврх Качаника (Т10, 279–280); *Оге* Ђуро с Јерином на кулу, / А остали сваки дому своме (Т12, 297–298); *Оге* Марко гором пјевајући, / *Осїа* цине ногом копајући (Т12, 186–187);

Покрсїи је, и *вјенча* је за се, / *Огведе* је у бијеле дворе, / Па је љуби, кадгођ се пробуди (Т16, 255–257); *Покрсїи* је и *вјенча* је за се, / Па је љуби, кадгођ се пробуди (Т18, 352–356);

Окрнуше пољем широкијем, / *Примише* се у Огорјелицу (Т18, 241–242); *Оїигоше* брду у планину, / *Примише* се под Црвене ст'јене (Т20, 8–9); Кад се *їрими* уз Рудине равне, / Чу хаџија пушке у Коритим' (Т21, 291–292); Кад се *їрими* Чева каменого, / У Чеву га чета дочекала (Т22, 161–162);

Пуче пушка с мазгала једнога, / Те *їоїоди* Копривицу Вука, / *Поїоди* га међу плећи живе (Т22, 114–116); *Пуче* пушка с мазгала другога, / Те *їоїоди* Копривицу Вука, / *Поїоди* га међу токе златне (Т22, 127–129); *Пуче* пушка с мазгала трећег, / *Поквари* му туру од перчина (Т22, 140–141).

5.11. У прилог теорији да је композициона структура епске пјесме веома чврста, те да, додуше поједностављено речено, ова фолклорна творевина почива на комбинацији мотива, односно на „по-

ступку низања мотива”,³¹ често изражених стереотипним реченицама — иде и чињеница да Тешан Подруговић, као врсни познавалац наративне епске „архитектонике”, исти мотив као својеврсно епско понављање у само једној пјесми („Ришњанин хаџија и Лимун трговац”) реализује чак шест пута идентичном реченицом: Одатле се свати *йоџиоше* (Т21, 151, 157, 165, 172, 182, 190), односно седми пут незнатном варијацијом: Отале се *џиоше* сватови (Т21, 215). Али поменута реченица са аористом истог глагола у служби предиката, стилски је обиљежена јер има стилистичку функцију текстуалног конектора.

6. Аорист се, као што је у литератури о њему забиљежено, употребљава и за означавање модалних радњи.³² У том свом значењу присутан је углавном у једном дијелу нашег корпуса, али и ту веома ријетко.

У пјесмама „Бановић Страхиња” и „Сестра Леке капетана” модалним аористом означава се могућност, неминовност, услов, а како ћемо видјети из 4. примјера скупине која слиједи, евидентираног у пјесми „Женидба Максима Црнојевића”, и заповијест:

Препаде се Стахинућу бане, / Ће *йоиџе* лудо и безумно (М 2, 721–722); „Ропче моје, змијо од Турака! / Ће *йройаде* у тамници мојој! / Мож’ ли с’, робе, јунак откупити (М 2, 388–392); Ако сестра сјутра *не шиће* поћи, / Како ћу ти онда одговорит’? (М 1, 351–352); Но ме чу ли, ђувеглија Максо! / Брже враћај са јабане благо (М 3, 1021–1022);

Надмудрисмо и надјуначисмо, / Пак нам *осџа* цура на срамоту! (Т2, 535–536); И кад *йођох* двору дијеломе, / Рече мене ђевојачка мајка (Т6, 83–84).

У посљедњем наведеном примјеру, који смо регистровали у пјесми „Женидба Марка Краљевића”, аористом *йођох* не изражава се реализована радња, већ намјера да се радња исказана овим обликом реализује, док се претпоследњим примјером изражава увјереност, односно бојазан.

³¹ Деретић 2006: 122.

³² Модална употреба аориста је „сасвим обична у језику лепе књижевности док је у интелектуалном стилу и пословном језику скоро непозната. А свакако најчешћа је у језику народне књижевности и код нешто старијих писаца” (Стевановић 1974: 650).

У другом примјеру прве групе, тј. реченицом *Ђе њројаде у ѡамници мојој*, не упућује се питање саговорнику, већ се, у ствари, реторичким питањем жели рећи да је пропаст неминовна уколико се јунак не откупи, јер се аористом не означава реализована већ нереализована али неминовна радња, односно стање. У трећем примјеру пак аорист је употријебљен умјесто футура II, за који у одабраним народним пјесмама нијесмо нашли потврду и чију функцију најчешће преузима перфективни презент. Аорист је у оваквом модалном, тј. кондиционалном значењу у нашем корпусу веома риједак.³³

Као сегмент структуре реторичког питања, аорист се у посљедњем примјеру прве скупине јавља у двојакој семантичко-синтаксичкој улози. У веома афектираном питању које Максиму Црнојевићу упућује „Латинка дјевојка”: „Но ме чу ли, ђувеглија Максо” — пермутацијом је нарочито акцензован аорист глагола *чуши*, с циљем означавања пријетње. Како је ријеч о врсти личног става, то не можемо одрећи модалност присутну у значењу аориста, али налазимо да је и временски моменат битан. Истина, Лука Зима оваква реторичка питања са презентом *чујеш* и *видиш* поистовјећује са императивом,³⁴ али у овом случају одређење за временски а не за начински облик, тј. императив — сугерише нам да се употребом аориста жели скренути пажња не само на заповијести и пријетње које слиједу (што, истина, јесте у првом плану). Наиме, не можемо искључити постојање могућности да се у афекту истовремено заиста и пита да ли онај коме је питање упућено чу оно што му је мало прије речено, а речено је много, тј. несрећна дјевојка клела је Максима зато што не чини ништа док дјевојачки дар, кошуља коју је она за њега припремала одлази другоме у руке.

Напоменимо и то да Томо Маретић поменути употребу аориста третира као темпоралну, судећи по констатацији: „Веома се ријетко аорист узима за праву садашњост”, коју поткрепљује примјером из народне поезије: „о *чи* ли ме (тј. *чијеš* ли ме), мој брата Стефана” (подв. Т. М.).³⁵

³³ Слично језику Марка Миљанова и С. М. Љубише, гдје такође није чест (в. Глушица 1997: 282. и Тепавчевић 2010: 483), а за разлику од језика Петар I и Његоша гдје има више потврда (в. Остојић 1976: 241–242; Вушовић 1930: 71–72).

³⁴ Зима 1988: 143–144.

³⁵ Маретић 1963: 621.

7. У испитиваном корпусу неријетко је заступљен аорист одричног облика глагола *хѣјеѣи*, и то по правилу у дијалекатској форми:

У иједу и тој муци љутој / Не *шће* викнут' ни призвати слугу, / За сеиза ни хабера нема, / Но сам оде ђогу у ахаре (М 2, 263–266); Прође поље и прође планине, / Стиже Марко близу до Косова, / Не *шће* Марко равно Дмитровици, / Но окрену првој раскрсници (М 1, 66–69); А ти, Леко, не *шће* да упиташ (М 1, 294);

Милош више не *шће* ни искати, / Већ сам узе, пак *се наии* вина (Т2, 351–352); Милош више не *шће* ни чекати (Т2, 504); Не *шће* Стојан послушат' ђевојке (Т18, 255); Не *шће* њега зрно приватити (Т22, 118); Не *шће* узет' ништа од оружја, / Већ посједе Шарца од мејдана, / Окрену га низ поље зелено, / Оде право бијелу Ориду (Т11, 30–33); Јера Лимун не *шће* ударити (Т21, 135); Ал' му Грујо ни дјечат' не *шће*ге, / Већ поврати бијесна ђогата (Т15, 173–174).

Како показују наведени примјери, у функцији допуне модалног глагола *хѣјеѣи* јавља се инфинитив, осим у посљедњем примјеру прве скупине, у којем је у поменутој служби презент с везником *да*.

8. Гномски аорист веома је риједак у народној поезији коју настојимо испитати. Тако само у познатој пјесми „Бановић Страхиња” биљежимо ријечи старог дервиша које имају статус пословице, те је гномског (релативно-временског, рекли бисмо, свевременог) карактера и аорист у предикату управне и елиптичне, временско-условне реченице: *Несѣа* блага, *несѣа* пријатеља (М 2, 421).

У казивању Тешана Подруговића евидентирали смо изреку која је из народне поезије ушла у језик свакодневне комуникације, а која на сликовит начин казује да ономе на кога се изречено односи мањка храбрости. То је типизирана саставна реченица: Сви јунаци ником *ѣоникоше*, / И у црну земљу *ѣоїледаше* (Т20, 17–18; Т22, 26–27).

8.1. С друге стране, у пјесмама истог казивача наилазимо на глобалне фразеологизме карактеристичне поглавито за разговорни стил, чија је глаголска компонента у нашим примјерима аорист: Превари *се*, *уједе ѣа ѣуја* (Т10, 155); *Оде к враїу* млада катанија (Т4, 214); Она оде, да донесе благо, / *Враї донесе* булу удовицу (Т15, 30–31). Док „Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика” значење фразеологизма *уједе ѣа ѣуја*, објашњава „*zlo se komu dogodilo*”,³⁶ „Рјечник” Матице српске и Матице хрватске поменути израз са зна-

³⁶ В. Матешкић 1982: s. v. *гуја*, 176.

чењем „преварити се” везује управо за народну поезију.³⁷ Значење преосталих фразеологизама јасно је (тј. отићи к врагу = пропасти,³⁸ враг донијети (кога/шта) = изненада се појавити, непријатно изненадити доласком).

9. На основу анализираних примјера можемо закључити да је у испитиваним народним епским десетерачким пјесмама аорист најзаступљенији у приповиједању, док је његова модална, а посебно гномска употреба врло сужена. Као што је то случај у језику уопште, и у испитиваном материјалу овај глаголски облик посебно је стилски маркиран јер приповиједање чини динамичнијим. С друге стране, неријетко партиципира (у функцији предиката) у епским формулама, тј. стереотипним реченицама по којима је народна поезија у доброј мјери препознатљива.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вуковић 1938–1939: Јован Вуковић, „Говор Пиве и Дробњака”, ЈФ, XVII, Београд, 1–113;
- [2] Вушовић 1930: Данило В. Вушовић, „Прилози проучавању Његошева језика”, ЈФ, IX, Београд, 1–103;
- [3] Глушица 1997: Рајка Глушица, „Језик Марка Миљанова”, Подгорица;
- [4] Деретић 2006: Јован Деретић, „Бановић Страхиња — структура и значење”, in: *Реликвије из сѿарине (оїледи о срїским еїским народним йесмама)*, приредила Марија Клеут, Нови Сад, 106–158;
- [5] Зима 1988: Лука Зима, „Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teogijom”, (pretisak izdanja JAZU iz 1880. god), Globus, Zagreb;
- [6] Караџић 1958: Вук Стеф. Караџић, „Предговор”, in: *Срїске народне йјесме* (књига четврта), Београд, IX–XVI;
- [7] Маретић 1963: Prof. Dr T. Maretić, „Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika” (treće, nepromijenjeno izdanje), Matica hrvatska, Zagreb;
- [8] Матешић 1982: Josip Matešić, „Frazеолошки рјечник hrvatskoga ili srpskog jezika”, Zagreb;
- [9] Rečnik književnih termina, Nolit, Beograd 1986;
- [10] Меденица 1975: Радосав Меденица, „Наша народна епика и њени творци”, Цетиње;
- [11] Недић 1981: Владан Недић, „Вукови певачи”, Нови Сад;
- [12] Ненезић 2010: Соња Ненезић, „Језик Николе I Петровића”, ЦАНУ, Подгорица;

³⁷ РМСХ I: s. v. *йуја*, 593.

³⁸ Матешић 1982: s. v. *vrag*, 754.

- [13] Остојић 1976: Бранислав Остојић, „Језик Петра I Петровића”, ЦАНУ, Титоград;
- [14] Пецо 1964: Асим Пецо, „Говор источне Херцеговине”, СДЗб XIV, Београд;
- [15] Пижурица 1981: Мато Пижурица, „Говор околине Колашина”, Титоград;
- [16] Пипер и др. 2005: Предраг Пипер и др., „Синтакса савременога српског језика”, Београд;
- [17] РМСХ I–VI: „Речник српскохрватскога књижевног језика”, Матица српска — Матица хрватска, књ. 1–3, Нови Сад — Загреб, 1967–1969, књ. 4–6, Нови Сад, 1971–1976;
- [18] Станић 1977: Милија Станић, „Ускочки говор II”, СДЗб, књ. XXII, Београд, 1–157;
- [19] Станојчић-Поповић 2002: Живојин Станојчић — Љубомир Поповић, „Грамматика српскога језика”, Београд;
- [20] Стевановић 1974: Михаило Стевановић, „Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма), II синтакса”, Београд;
- [21] Тепавчевић 2010: Миодарка Тепавчевић, „Језик Стефана Митрова Љубише”, ЦАНУ, Подгорица;
- [22] Ђорац 1968: Dr Milorad Ćorac, „Jezik i stil Mihaila Lalića”, Priština.

Milena BURIC

AORIST IN THE FOLK DECASYLLABIC SONGS

Summary

This paper is devoted to the analysis of syntactic-semantic and stylistic peculiarities of the aorist in epic folk decasyllabic poetry. We study this verbal form in the songs which were handed down by Starac Milija and Tešan Podrugović. In the studied corpus, the aorist most commonly occurs in the narratives, while its modal use, particularly its gnomic features are very limited. First of all, it is stylistically marked as it makes the storytelling more dynamic. On the other hand, it often participates (functioning as a predicate) in the epic formulas, i. e. the stereotyped phrases by which the folk poetry is greatly recognizable.